

Ziya Gökalp ve Sosyolojik Düşünce Sistemi

Münevver BARIŞAN*

Orhan TÜRKDOĞAN, 2015, *Ziya Gökalp ve Sosyolojik Düşünce Sistemi*, Çizgi Kitapevi, 1. Baskı, S. 335, ISBN: 978-605-9108-69-0 – Konya

Prof. Dr. Orhan Türkdoğan'ın *Ziya Gökalp ve Sosyolojik Düşünce Sistemi* (2015) adlı eseri, Ziya Gökalp'in sosyolojik düşünce yapısını tarihsel ve teorik bir perspektiften ele almakta ve onun Türkiye'de sosyoloji disiplininin kurumsallaşmasına yaptığı katkıları ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu kitap, Gökalp'in kültür, millet ve medeniyet kavramlarına dair özgün yaklaşımlarını analiz ederek, Türk modernleşme-sindeki etkilerini incelemektedir. Özellikle sosyoloji ve düşünce tarihi alanında çalışan araştırmacılar için Türkiye'deki toplumsal dönüşüm süreçlerinin anlaşılmasında önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir (Türkdoğan, 2015).

Çalışmanın temel amacı, Gökalp'in sosyolojik düşüncesini, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi bağlamında analiz etmektir. Türkdoğan, bu çerçevede Gökalp'in pozitivist yaklaşımını, kültür-medeniyet ayrımını, halkçılık ve laiklik anlayışını ele alarak Cumhuriyet ideolojisinin oluşumuna olan katkılarını kapsamlı biçimde değerlendirmiştir (Türkdoğan, 2015). Eserde, nitel araştırma yöntemine dayanarak içerik ve doküman analiziyle yapılan çözümlemeler, çalışmaya metodolojik sağlamlık kazandırmaktadır.

* Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu, Bağımsız Araştırmacı, munevverbarisan017@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7679-4834

Eserin ilk bölümlerinde, Gökalp'in sosyal değişim ve modernleşme kavramlarına ilişkin görüşleri derinlemesine ele alınmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki gerileme sürecinde, Batı etkisinde gelişen modernleşme hareketlerinin zorunluluğu bağlamında Gökalp'in sosyal değişim anlayışı açıklanmaktadır. Bu anlayış, Batı'daki modernleşme dinamiklerinden esinlenmekle birlikte, Türk milletinin tarihsel ve kültürel kimliğini koruma hedefiyle şekillendirilmiştir (Türkdoğan, 2015). Gökalp'e göre, sosyal değişim bireysel özgürlük ile toplumsal yapının birlikte değerlendirilmesini gerektirir. Modernleşmenin Batı'daki gibi birey temelli bir dönüşüm değil, toplumsal bütünlüğe ve tarihsel-kültürel özgünlüklere dayalı bir gelişim olması gerektiğini savunur (Gökalp, 1976; Toprak, 2017). Bu yönüyle Gökalp'in modernleşme vizyonu hem yerli değerlere sadık hem de evrensel bilimsel ilkeleri içeren bir sentez sunar.

Türkdoğan, Gökalp'in pozitivist düşünceden etkilendiğini ancak bu yaklaşımı yerel kültürel dinamiklerle sentezlediğini belirtmektedir. Gökalp, toplumsal değişim süreçlerini bilimsel yöntemle çözümlemeye çalışmış, pozitivist olgu-değer ayrımı ilkesini benimseyerek sosyolojik analizlerinde objektiflik ilkesine önem vermiştir. Ancak, yalnızca olgularla değil; normatif değerler ve kültürel yapılarla da toplumu anlama gerekliliğini vurgulaması, onun pozitivistliği aşan bir yaklaşım geliştirdiğini göstermektedir (Ünay, 2021).

Ziya Gökalp'in sosyolojik sisteminde kültür, millet ve medeniyet kavramları merkezi bir yer tutar. Türkdoğan, Gökalp'in bu kavramlara getirdiği açıklamaları, Türkiye'nin modernleşme süreci ile ilişkilendirerek değerlendirir. Gökalp'in kültür-medeniyet ayrımı, Batı'dan alınacak olanın ne olması gerektiği sorusuna verdiği temel cevaptır: Medeniyet, evrensel bilgi ve teknik gelişmeleri; kültür ise yerli ve millî değerleri ifade eder (Gökalp, 1976). Bu yaklaşım, Osmanlı'nın yüzünü tamamen Batı'ya döndüğü bir dönemde, "taklitçilik" yerine "seçici bir sentez" önerir. Türkdoğan'a göre, Gökalp'in bu ayrımı yaparken temel kaygısı, modernleşme uğruna toplumun kültürel hafızasının silinmesidir. Ona göre kültür, halkın ortak yaşantısı, değerleri ve tarihî sürekliliğidir. Medeniyet ise teknik ve bilimsel ilerlemeleri temsil eder.

Gökalp, Batı'dan medeniyeti almanın gerekli olduğunu savunurken, kültürün özgünlüğünün korunmasında ısrarcıdır. Bu tutum, modernleşmenin bir kültürel yıkım değil, kültürel güçlenme süreci olarak ele alınmasını mümkün kılar (Toprak, 2017).

Millet kavramına bakıldığında, Gökalp'in anlayışı etnik temelli bir yapıya dayanmaz. Ona göre millet, ortak dil, tarih, kültür ve duygu birliği temelinde şekillenen kültürel bir varlıktır. Bu anlayış, ümmet toplumundan millet toplumuna geçişte sosyolojik bir çerçeve sunar (Gökalp, 1976; Parla, 1992). Türkdoğan, Gökalp'in millet tanımını, Cumhuriyet'in ideolojik temelini oluşturan düşünsel altyapının bir parçası olarak yorumlar. Gökalp'in kültürel milliyetçiliği, Batıcılık ve İslamcılık gibi diğer düşünce akımlarına karşı dengeli bir konum oluşturur. Kültürel milliyetçilik, birleştirici bir çerçeve sunarak farklı kesimlerin ortak bir aidiyet duygusunda buluşmasını hedefler.

Gökalp'in düşüncesinde aydın sınıfı, halk ile devlet arasında köprü vazifesi gören bir işlev üstlenir. Türkdoğan, Osmanlı aydını ile Gökalp'in önerdiği aydın profili arasındaki farkı şu şekilde ortaya koyar: Osmanlı aydını genellikle halktan kopuk, Batı hayranı ve bürokratik bir zihniyet taşırken; Gökalp'in önerdiği aydın, halkın değerlerine saygılı, topluma rehberlik eden ve kültürel sürekliliği önceleyen bir figürdür. Bu yönüyle Gökalpçi aydın tipi, hem düşünsel düzeyde toplumun ideolojik dönüşümünde hem de pratik düzeyde kurumsal yapılanmada aktif rol oynar. Cumhuriyet'in ilk yıllarında öğretmenlerin, müfettişlerin ve akademisyenlerin üstlendikleri toplumsal görevler, Gökalp'in bu anlayışının doğrudan bir yansımasıdır (Parla, 1992). Gökalp'e göre, aydın yalnızca bilgi üreticisi değil, aynı zamanda toplumsal kimliğin şekillenmesinde sorumluluk taşıyan bir aktördür.

Eğitim konusuna gelindiğinde, Gökalp'in sosyolojik düşüncesinde eğitimin hem bireysel gelişim hem de toplumsal bütünleşme açısından dönüştürücü bir rolü vardır. Türkdoğan, Gökalp'in eğitimi sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda kültürel değerlerin yeni kuşaklara aktarılması olarak gördüğünü belirtir. Eğitim, Gökalp'e göre milli şuru güçlendirmeli ve toplumsal dayanışmayı artırmalıdır. Gökalp'in eğitim politikası, bireyciliğe değil kolektivizme dayanır. Cumhuriyet döneminde benimsenen eğitim sistemi de bu düşünsel mirastan etkilendirilmiştir. Eğitimde amaç yalnızca bireyin başarı kazanması değil, aynı zamanda toplumun bütünsel olarak kalkınmasıdır (Toprak, 2017). Eğitimin fırsat eşitliği sağlaması gerektiğini vurgulayan Gökalp, sosyal adaletin eğitim aracılığıyla tesis edilmesini savunur. Bu çerçevede modern okul modeli, bilimsel yöntemi ve özgür düşüncüyü esas alan bir yapıya sahip olmalıdır (Ünay, 2021).

Ziya Gökalp'in siyaset anlayışı, onun kültür merkezli toplumsal vizyonuyla paralellik göstermektedir. Türkdogan'a göre, Gökalp Batı demokrasilerindeki birey temelli, çoğunlukçu ve sınıf çatışmasına dayanan siyasal modeli Türk toplumunun tarihsel ve kültürel yapısına uygun bulmaz. Bunun yerine, Türk toplumunun kolektivist ve dayanışmacı yapısını temel alan bir siyasal model öngörür. Bu doğrultuda Gökalp, demokratik katılımın bireyler aracılığıyla değil, meslek grupları ve toplumsal kurumlar vasıtasıyla sağlandığı bir korporatist yapı önerir. Parla (1992), Gökalp'in bu görüşünün Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulamaya konan bazı politikalarla örtüştüğünü belirtir. Korporatizm, bireylerin değil, toplumsal grupların temsil edildiği bir sistemdir. Böylece toplumdaki meslek örgütleri, loncalar ve benzeri yapılar siyasal temsil mekanizmasının bir parçası haline gelir. Bu sistem, toplumsal uzlaşının temsili demokrasiye göre daha bütüncül sağlanabileceği varsayımına dayanır. Bu yaklaşımda bireycilikten ziyade kolektif bilinç ön plandadır. Dolayısıyla Gökalp'in önerdiği siyasal yapı, Batı'daki liberal demokrasilerden çok, kültürel değerlere dayalı bir toplum sözleşmesini esas alır.

Ziya Gökalp'in düşünceleri, Cumhuriyet döneminde özellikle Kemalist kadrolar tarafından önemli ölçüde benimsenmiş, ancak farklı ideolojik çevrelerden eleştiriler de almıştır. Türkdogan, Gökalp'in düşüncelerinin çok yönlü bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Kemalistler, Gökalp'in pozitivist yaklaşımlarını ve kültürel milliyetçiliğini Cumhuriyet ideolojisinin temel dayanakları olarak görürken; İslamcı çevreler, ümmetten millete geçişi meşrulaştıran fikirleri nedeniyle Gökalp'e mesafelidir. Marksist düşünürler ise Gökalp'in sınıf analizine yeterince yer vermediğini ve burjuva milliyetçiliği geliştirdiğini öne sürerek eleştiride bulunmuşlardır (Ünay, 2021). Liberal çevreler ise Gökalp'in birey haklarına yeterince önem vermediğini, toplum merkezli yaklaşımının bireysel özgürlükleri arka planda bıraktığını savunmuştur. Buna karşın Gökalp, halkın değerlerine dayalı, kültürel sürekliliği esas alan ve toplumu bütün olarak inşa etmeye çalışan bir yaklaşım ortaya koymuştur (Toprak, 2017). Bu yaklaşım, Türkiye'nin modernleşme sürecinde Batı'yla kurduğu ilişkiye yerli ve özgün bir yön verme çabasını yansıtır.

Türkdogan'ın da belirttiği gibi, Gökalp'in kurduğu ulus paradigması; ırk temelli değil, kültürel temelli bir milliyetçilik anlayışına da-

yanır. Bu yönüyle hem Batıcılıkla hem de İslamcılıkla belli noktalarda örtüşen, belli yönlerden ayrıışan bir sentezdir. Günümüzde Gökalp'in düşünceleri, çok kültürlülük, kimlik politikaları ve toplumsal eşitlik gibi konular bağlamında yeniden tartışılmakta; onun kültür-medeniyet ayrımı modernleşme literatüründe hâlâ referans kabul edilmektedir.

Ziya Gökalp'in düşünceleri, Türkiye'de modernleşme sürecinde önemli bir rol oynamakla birlikte, farklı kesimlerden çeşitli eleştiriler almıştır. Kemalist düşünce içinde Gökalp'in kültürel milliyetçilik ve pozitivist yaklaşımı, Cumhuriyet'in ideolojik temel taşlarından biri olarak kabul edilirken, İslamcı çevreler onun ümmetten millete geçiş fikrini eleştirmiştir. Marksist eleştirmenler ise Gökalp'in sınıf analizinden yoksun kalmasını ve toplumsal eşitsizlikleri göz ardı ettiğini vurgulamıştır. Ayrıca liberal düşünürler, bireysel haklara yeterince yer vermemesi nedeniyle onun yaklaşımını sorunlu bulmuştur (Türkdoğan, 2015; Ünay, 2021). Bununla birlikte Gökalp'in kültür-medeniyet ayrımı ve toplum merkezli aydın profili, Türkiye'nin kültürel özgünlüğünü koruyarak modernleşmeye katkı sunmaya yönelik özgün bir perspektif olarak değerlendirilir. Günümüzde de kimlik, kültür ve toplum ilişkileri bağlamında onun fikirleri yeniden tartışılmakta ve yerli sosyolojik analizlerin temel kaynaklarından biri olmaya devam etmektedir.

Ziya Gökalp, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Türk sosyolojisinin kurumsallaşmasında öncü bir figürdür. Onun sosyolojik düşüncesi, kültürel kimlik ile modernleşme arasındaki dengeyi gözeterek, Türkiye'nin toplumsal dönüşümüne yön vermiştir. Gökalp'in eğitim anlayışı, toplumun modernleşmesi için kritik bir araç olarak görülmüş, milli kültürün korunması ve bilimsel ilerlemenin uyum içinde yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır (Türkdoğan, 2015).

Eser, Gökalp'in fikirlerinin tarihsel bağlamını derinlemesine inceleyerek, onun sosyolojideki yerini açıkça ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, Gökalp'in siyaset, eğitim ve toplumsal yapı anlayışlarının Cumhuriyet ideolojisinin şekillenmesinde nasıl etkili olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle Türkdoğan'ın çalışması, Türkiye'de sosyal bilimler alanında çalışan araştırmacılar için önemli bir referans niteliği taşır.

Türkdoğan'ın Ziya Gökalp ve Sosyolojik Düşünce Sistemi adlı eseri, sadece Gökalp'in fikirlerini tarihsel ve teorik bir perspektifle analiz

etmekle kalmayıp, aynı zamanda Türkiye’de sosyolojinin kurumsallaşma sürecine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Türkdoğan, bu çalışmasıyla Gökalp’in sosyolojik düşüncesinin Cumhuriyet’in kuruluş felsefesiyle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymakta ve bu sayede modern Türkiye’nin toplumsal dönüşümünü anlamak için vazgeçilmez bir kaynak sunmaktadır. Dolayısıyla, eser yalnızca tarihsel bir inceleme değil, günümüz sosyoloji ve toplumsal araştırmaları için de önemli bir referans noktasıdır.

Kaynakça

- Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Parla, T. (1992). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de korporatizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2015). *Ziya Gökalp ve sosyolojik düşünce sistemi*. Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Toprak, Z. (2017). *Ziya Gökalp: Modernleşme, milliyetçilik ve toplumcu düşünce*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ünay, S. (2021). Ziya Gökalp ve Türk sosyolojisinin inşası. *Düşünce ve Toplum*, 4(2), 45-60.